

FAJTAMINŐSÍTÉS NÉHÁNY PROBLÉMÁJA A ZÖLDSÉGTERMESZTÉSBEN

TUZA SÁNDOR

Országos Mezőgazdasági Fajtakísérleti Intézet, Budapest

Zöldségtermesztésünk fejlődése az utolsó 10—15 év alatt olyan változásokat hozott, amelyek alapvetően megváltoztatták az egyes termesztési tényezők szerepét és súlyát. E változásokkal a jövőben is számolni kell, tudatos befolyásolásuk elsőrendű feladatunk. Ezek legfontosabb jellemzője, hogy a zöldségtermesztésben is döntő tényezővé vált a biológiai alap — a természetre kerülő fajta.

Szakembereink előtt egyre inkább tudatossá válik, hogy a korszerűsödő és rendkívül differenciálódó termesztésünkben a fajta tényező egyedül is meghatározhatja egy-egy zöldségfaj termesztés-fejlesztésének ütemét és sikerét. Egyértelműen megfogalmazható, hogy olyan fajtaválaszték kialakítására kell törekedni, amely képes kielégíteni azt a differenciált követelmény-rendszert, amelyet a friss zöldségellátás, a feldolgozó ipar és az egyre inkább iparszerűvé váló zöldségtermesztésünk ma és a jövőben felállít. Tulajdonképpen ez adja zöldség fajtapolitikánk meghatározó lényegét is.

Természetes, hogy a zöldség fajtaminősítésünk valamennyi problémájáról átfogó képet adni nem lehet. Azt azonban megkísérlem, hogy számot adjak azokról a fontosabb tényezőkről, amelyek ma a zöldségnevelési és minősítési programunkat, feladatainkat döntően meghatározzák.

A zöldség fajtaválaszték fejlesztésének egyik fő feladata a feldolgozó ipar nagy mennyiségű és jó minőségű nyersanyaggal való ellátása. A korszerű táplálkozás és fogyasztás feltételezi — és ezt tervezzük is —, hogy a jövőben jelentősen növekszik a tartósított zöldségfélék fogyasztásának aránya. A tartósított zöldségkonzervek export-fejlesztése a jelenlegi nehézségek ellenére is indokolt.

A feldolgozó ipar részére termelő gazdaságok, de még inkább a termelési rendszerek csak olyan zöldségfajtákat tudnak fogadni, amelyeknek tulajdonságai azt gépi betakarításra, manipulálásra és feldolgozásra alkalmassá teszik. Ez ma már a zöldborsónál, zöldbabnál, hagymánál, fűszerpaprikánál elengedhetetlen, de egyre inkább érvényesül a konzervparadicsomnál, káposztaféléknél, sőt az uborkánál is.

Már ma is, de a jövőben még fokozottabban érvényesíteni kell, hogy az ipari

feldolgozást kiszolgáló zöldségfajták minősítésénél a mennyiségi és minőségi értékek aránya a minőség javára növekedjen. Ezt több tényező is indokolja. Eléggé közsímert, hogy a jelenlegi fajtáink termőképessége általában kielégítő, sőt lényegesen nagyobb hozam elérésére is képesek, mint amit jelenleg a gyakorlati termesztés — országos átlagokban kifejezve — mutat. Felméréseink szerint a legfontosabb zöldségfajoknál a jelenlegi fajták potenciális termőképességének kihasználtsága az 50%-ot sem éri el.

Fokozottabban kell a minőségnek érvényesülni a nemesítési és minősítési munkánk döntéseiben is. A tágabb értelemben vett minőség jelentőségét mai közgazdasági helyzetünkben nem kell külön hangsúlyozni, mi több, vitani. A minőség már ma is, de a jövőben még inkább, a hatékony termesztés egyik döntő tényezőjévé válik. Ezért is kerültek a közelmúltban olyan zöldségfajták állami minősítésre, amelyek termőképessége nem jobb a meglevő fajtáknál, de jobb áruminőségükkel a hazai ellátás javítását és az export versenyképességét, kedvezőbb beltartalmi mutatóikkal pedig az energiatakarékos feldolgozást segíthetik elő.

A nemesítési munkában — a minőséget a hibridizáció, azaz a hibrid fajták előállítása jelenti. A hibrid fajtáknak a szabadföldi zöldségtermesztésben is nagyobb szerepük van, mint ahogy ezt eddig hittük. Bizonyított, hogy a gépi termésbetakarítás szempontjából döntő jelentőségű kiegyenlített morfológiájú és érésű növényállományt egyes növényfajoknál csak a hibrid fajták tudják legkedvezőbb arányban biztosítani.

Jelenleg 240 minősített zöldségfajtánknak csupán 5%-a a hibrid. Ez az arány néhány országban ma már a 40—50%-ot is eléri. Külföldön a hibridekből a vetőmagelőállítást is sikerült megoldani, amit az bizonyít, hogy e hibrid fajtákat exportlistáikon is nagy számban szerepeltetik. Nálunk is fokozni kell a hibrid fajták előállítását, és olyan fajoknál is alkalmazni kell, amelyeknél külföldön ez már általánosan bevezetett (káposztafélék, hagyma, sárgarépa, retek stb.).

A hibrid fajták elterjedésének feltétele a gazdaságos vetőmagszaporítás megoldása. Enélkül a hibridizáció gyakorlati haszna minimális. A hatékony vetőmagelőállítás érdekében szükséges olyan biológiai sajátosságok genetikai kialakítása a szülőpárokban, amely alapját képezi az egyszerű, gyors, megbízható hibrid vetőmag előállításának. *A jövőben csak olyan hibrid zöldségfajták kerülhetnek állami minősítésre, ahol a szükségletnek megfelelő mennyiségű és minőségű vetőmag előállítására a lehetőségek adottak.*

A betegséggellenállóság más tulajdonságokkal összhangban eddig is jelentős szerepet kapott a minősítési munkánkban. A jelenlegi termesztési körülmények és fogyasztói-egészségügyi igények a rezisztencia szerepét még inkább fokozzák, és ez ma a minősítés egyik alappillére képezi.

Kiemelten kell hangsúlyozni, hogy a jövőben a zöldségtermesztés hatékonyságát elsősorban rezisztens fajták bevezetésével lehet növelni. A szer-

maradvány mentes zöldségáru garantálása pedig magasabb árban, biztonságosabb értékesítésben realizálódik. Erre is számos külföldi példát lehet felhozni.

A szabadföldi zöldségtermesztés mellett az ellátás másik fő bázisát a fedett terekben való hajtatás jelenti. E termesztési mód feladata is differenciálódott, amit az tett lehetővé, hogy ma már a fólia alatti zöldséghajtatásban is olyan mennyiségű árut állítunk elő, ami friss áruexportra is kedvező lehetőséget biztosít.

Az utóbbi években egyértelműen beigazolódott, hogy a fedett (fólia alatt történő) hajtatás a zöldségtermesztésünk legdinamikusabban fejlődő ága. Egyenes ívű fejlődését a növekvő energia- és beruházási költségek sem tudták lefékezni, sőt felhasználási köre jelentősen bővült a váz nélküli fóliás termesztés bevezetésével. Jelenleg elképzelni is nehéz, hogy a fóliák használata nélkül milyen lenne a friss zöldségellátásunk a tavaszi, nyár eleji hónapokban.

A hajtatott terek viszonylag magas beruházási költsége még fokozottabban indokolja a termesztés sikerére ható tényezők optimális kialakítását.

A hajtatott terekben folyó termesztés fajtaválasztékának kialakításánál — a már említetteken kívül — a következő szempontokat kell az eddigieknél jobban érvényesíteni:

- a) A hajtatásra alkalmas zöldségfajták tenésztidejének lerövidítése. Ilyen fajtákkal jelentős energia és munkaerő megtakarítás, valamint biztonságosabb értékesítés érhető el. A rövidebb tenésztidő igen fontos előnye még, hogy lehetőséget ad évente több szakaszos termesztés kivitelezésére is.
- b) Olyan zöldségfajták előállítása és minősítése is cél lehet, amelyeknél — kedvező öröklött tulajdonságai következtében — elhagyhatók a rendkívül kézimunkaerő igényes és ma még nem gépesíthető metszési, kötözési stb. munkák.
- c) A zöldségfajták hőigényének csökkentése.

Az elmondottak vázlatosan körvonalazták azokat a sokrétű változatos igényeket, amit a zöldség fajtaválaszték alakításánál, tervezésénél figyelembe kell venni. Nyilvánvaló az is, hogy ezeket a gyorsan változó és fejlődő igényeket hazai nemesítés eredményeiből hatékonyan követni, kielégíteni nem lehet.

Zöldség fajtapolitikánk egyik feladata, hogy az igényeket lehetőleg hazai fajtákkal elégítsük ki. Egyenlő fajtaérték mellett a hazai fajtáknak kell elsőbbséget adni. Ennek lehetősége azonban növényfajonként eléggé eltérő.

A nemzetközi nemesítést továbbra is figyelemmel kell kísérni, és ahol ez indokolt, eredményeit zöldségtermesztésünk fejlesztésének érdekében alkalmazni kell.

Jövőben a feladatunk lesz, hogy a legértékesebb magyar zöldségfajtákat külföldön is megismertessük, esetleg vetőmagexport céljából. Ennek kiterjesztése pozitívan befolyásolja a vetőmag export-importunk arányát.

A fajtaválaszték népgazdasági hatékonysága szoros összefüggésben van azokkal a lehetőségekkel, amelyek biztosítják, hogy a fajtákban rejlő potenciális termőképesség, valamint a kedvező minőségi és egyéb tulajdonságok a gyakorlati termesztésben és a feldolgozás során realizálódják. Ennek egyik alapvető eleme a korszerű fajtafenntartás és vetőmagszaporítás módszereinek alkalmazása. Enélkül a zöldségnevelésre fordított összegek népgazdasági hatékonysága csak minimális lehet.

Az új fajta minősítés előtti vizsgálatának idejét — amely jelenleg a legtöbb esetben 2–3 év — tovább rövidíteni jelentős kockázatvállalás nélkül nem lehet. Megengedhetetlen azonban az a kialakult gyakorlat, hogy az új, értékes zöldségfajták és hibridek a minősítésük után néhány évvel is csak igen kis arányban — az irántuk jelentkező igények töredékét kielégítve — vesznek részt a köztermesztésben.

Az előzőekben felsoroltak csak egy részét képezik azoknak a feladatoknak, problémáknak, amelyeket a zöldség fajtaválaszték további fejlesztésénél figyelembe kell vennünk. A fajtaválaszték azonban a termesztésnek csupán az egyetlen tényezője, amelynek népgazdasági hatékonysága — az említettekén kívül is — számos tényezőtől függ.

Legdöntőbb, hogy a gyakorlati termesztést, árulókészítést, forgalmazást olyan műszaki és szervezeti szintre emeljük, amely biztosítja a korszerű fajtaválasztékban bizonyítottan meglevő mennyiségi és minőségi többletek optimálist megközelítő érvényesülését.